

УДК 811.162.1'243:[37.091.3:912.43(438.23)]
DOI: 10.30970/sls.2024.0.4849

**MAPA I GLOTTODYDAKTYKA.
GÓRNY ŚLĄSK. ATLAS DLA DZIECI
JAKO JĘZYKOWO-KULTUROWA PODRÓŻ PO REGIONIE**

Tomasz GĘSINA

*Uniwersytet Śląski w Katowicach
ul. Uniwersytecka 4, Katowice, 40-007 (Polska)
Szkoła Języka i Kultury Polskiej
ORCID ID: [0000-0001-9351-3777](https://orcid.org/0000-0001-9351-3777)
e-mail: tomasz.gesina@us.edu.pl*

Według danych Eurostatu pod koniec października 2023 roku przebywało w Polsce ponad 960 tysięcy ukraińskich uchodźców. Większość z nich podjęła naukę języka polskiego, dzięki której mogli zaadaptować się w nowej rzeczywistości językowo-kulturowej. Podczas zajęć uczniowie nie tylko ćwiczą sprawności językowe, ale zdobywają także wiedzę z zakresu historii, literatury czy kultury. W 2017 roku ukazała się publikacja „*Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*” Moniki i Sebastiana Rosenbaumów z ilustracjami Mikołaja Ratki, w której autorzy przedstawiają postaci i miejsca związane z Górnym Śląskiem. Wszystkie mapy pomieszczone w atlasie mogą stanowić przystępne źródło wiedzy o regionie dla tych osób, które dopiero rozpoczynają naukę języka polskiego. W artykule zaprezentowano glottodydaktyczny potencjał publikacji Rosenbaumów i Ratki.

Słowa kluczowe: literatura, glottodydaktyka, Górny Śląsk, mapa, język polski jako obcy.

1. Materiał ilustracyjny w procesie nauczania

Jak zauważył Albert Einstein: „Słowo pisane czy mówione, w ogóle język, zdaje się bez znaczenia w mechanizmie moich procesów myślowych. To obrazy, mniej lub bardziej klarowne, pojawiające się i łączące ze sobą na każde życzenie, stanowią zasadnicze elementy myślenia” (cyt. za: Niesporek-Szamburska, 2022, s. 15). Wybitny fizyk podkreślał istotną rolę, jaką odgrywa ilustracja w procesie formułowania myśli. Maria Jagodzińska w książce *Obraz w procesach poznania i uczenia się. Specyfika informacyjna, operacyjna i mnemiczna* wskazuje, że obrazy „są istotnym składnikiem ludzkiego doświadczenia. O ich znaczeniu w procesach komunikowania się ludzi i przekazywania treści kulturowych świadczy choćby fakt, że można je znaleźć w każdej rozwiniętej cywilizacji, niezależnie od czasu i miejsca jej powstania” (1991, s. 3). Z kolei Bernadetta Niesporek-Szamburska w artykule *Pomiędzy słowem a obrazem. O wizualizacji w nauczaniu/uczeniu się języka polskiego jako drugiego* zauważa, że posługiwanie się różnorodnym materiałem ilustracyjnym, np. obrazem, znakiem graficznym, infografiką, to współcześnie powszechne zjawisko – określa się je mianem

kultury obrazkowej, której założenia wykorzystuje się również w edukacji. Ilustracja oddziałuje na odbiorcę, ponieważ spełnia funkcję nośnika zarówno wiedzy, jak i emocji (2022, s. 16). Warto dodać, że istotną rolę obrazu dostrzeżono także w chrześcijaństwie – przy pomocy bogato ilustrowanej *Biblii pauperum* edukowano społeczeństwo na temat kultury religijnej (zob. Knapiński, 2011, s. 10–36). Przyswajanie nowych informacji za pomocą wzroku odgrywa zatem ważną rolę w postrzeganiu rzeczywistości. Zdaniem Marii Stec współcześnie zjawisko to nazywa się „wzrokocentryzmem” (*ocularcentrism*) i dotyczy materiałów multimedialnych, do których zalicza się przede wszystkim ilustracje i teksty. Badaczka zauważa, że obrazy przekazują informacje zrozumiałe dla odbiorcy, natomiast posługiwanie się materiałem graficznym oraz tekstowym pozwala ukazać ich potencjał komunikacyjny i ekspresyjny (2016, s. 27–28).

Obrazy i słowa są ze sobą powiązane, ponieważ funkcjonują w procesach poznawczych człowieka jako dwie podstawowe kategorie bodźców. Ziemowit Włodarski, psycholog, badacz mechanizmów uczenia się i pamięci, nazwał ten proces koncepcją podwójnej percepcji. Jej główne założenia opierają z jednej strony na zasadniczej odmienności obrazów i słów jako bodźców, z drugiej – na ich permanentnej obecności w procesie postrzegania. Włodarski doszedł do wniosku, że podczas uczenia się pojawia się efekt słowno-obrazowy, który wynika z danego charakteru odbioru – pozytywnego lub negatywnego, zależnego od zgodności typów przedstawień pod względem treści. W tym kontekście niewątpliwą zaletą jest wzbogacenie percepcji w porównaniu z postrzeganiem materiału jednorodnego. Gdy odbiorca patrzy na ilustrację przedstawiającą stół, potrafi wymienić różnorodne cechy fizyczne mebla, np. kształt, rozmiar, kolor, czy ocenić walory estetyczne i użytkowe. W przypadku usłyszenia słowa „stół” skojarzenia będą dotyczyły tylko ogólnych wyobrażeń tego pojęcia. Na postrzeganie wpływają również dodatkowe czynniki – schematyczność lub realistyczność obrazu oraz ogólne albo szczegółowe określenie danego słowa (np. stół w stylu Ludwika XVI). Wynika z tego, iż treści, które odbiera się przy pomocy obrazu i słowa, z jednej strony pokrywają się, z drugiej – uzupełniają się, dlatego też obrazowo-słowny efekt w uczeniu się może być skutkiem zarówno refundacji, jak i uzupełnienia niektórych treści w postrzeganiu (zob. Jagodzińska, 1991, s. 10–12).

Jagodzińska wskazuje, że „obrazy [...] są jednym z podstawowych kodów używanych przez człowieka w procesach poznawczych i dlatego istnieje wiele możliwości włączenia ich w przetwarzanie informacji związane z uczeniem się materiałów słownych. Obrazy mają przy tym swoją specyfikę informacyjną, operacyjną i mnemiczną, co pozwala przypuszczać, że wprowadzenie ich zmienia przebieg uczenia się i wpływa na jego efekty” (1991, s. 182). Potencjał edukacyjny obrazów w nauczaniu języków obcych dostrzegł Jan Amos Komeński, który w 1658 roku opublikował podręcznik *Orbis sensualium pictus* (*Świat malowany*). Książka, skierowana do najmłodszych, ma formę ilustrowanej czytanki i jest podzielona na sto pięćdziesiąt rozdziałów dotyczących głównie przyrody. Czeski pedagog zastosował nowatorską (jak na tamte czasy) technikę łączenia zapisanego tekstu z ilustracją, dzięki czemu nauka łaciny okazywała się dla odbiorców o wiele łatwiejsza. Podręcznik był popularny również w Polsce – po raz pierwszy ukazał się w 1667 roku, a do 1800 wydano go aż jedenaście razy (Dunin, 1991, s. 30).

Dotychczas ukazało się wiele publikacji, w których podkreśla się istotę postrzegania i wizualizacji w procesie uczenia się. Wśród polskich pozycji warto wymienić takie prace, jak: *Obraz w procesach poznania i uczenia się. Specyfika informacyjna, operacyjna i mnemiczna* Marii Jagodzińskiej czy *Jak pracować z obrazkiem* Marii Węglińskiej. Z kolei z wielu książek opublikowanych przez zagranicznych autorów należy odnotować m.in.: *Visual*

Impact, VisualTeaching Timothy'ego Gangwera, *Myślenie wzrokowe* Rudolfa Arnheima, *Materiały wizualne w badaniach jakościowych* Marcusa Banksa, *Visual Methodologies* Gillian Rose (Stec, 2016, s. 28). Materiał graficzny jest także obecny w nauczaniu języka polskiego jako obcego – autorzy podręczników kursowych na wszystkich poziomach zaawansowania wykorzystują edukacyjny potencjał ilustracji. Jednym z takich materiałów, którym lektorzy posługują się na zajęciach, jest mapa.

2. Mapa a nauczanie języka polskiego jako obcego

Ptolemeusz stworzył jedną z najstarszych map świata, datowaną na okres 160–180 r. n. e., która stała się częścią publikacji *Geografia* (Strączyńska, 2017, s. 14). Elżbieta Rybicka w książce *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* odnotowuje, że współczesne dyskusje na temat znaczenia i funkcji kartografii dotyczą przede wszystkim relacji mapy i terytorium. To kartograficzne odwzorowanie terenu z jednej strony jest instrumentem administracyjnym i państwowym, z drugiej – funkcjonuje jako ważna metafora epistemologiczna i ontologiczna w filozofii, postkolonializmie, historii oraz literaturoznawstwie¹. Obecnie podkreśla się związek mapy z terytorium polegający na obiektywnym przedstawieniu danej przestrzeni geograficznej (2014, s. 142). Z kolei Karl Schlögel zwraca uwagę na rygorystyczne odwzorowywanie terenu: „Przestrzeń, dopóki jej się nie wymierzy i nie policzy, jest przerażająca, dzika, niezdyscyplinowana, nieposkromiona, pusta, niezmierzona. Dopiero wymierzona przestrzeń jest poskromiona, poznana, zdyscyplinowana, opamiętana, zmuszona do opamiętania. Dopiero przestrzeń terytorialna jest możliwa do opanowania i opanowana, staje się przestrzenią panowania” (Schlögel, 2009, s. 164). Mapa jako materiał graficzny przekazuje także wiedzę. Na jej podstawie można odczytać istniejący podział administracyjny czy określić walory przyrodnicze danego regionu. W kontekście edukacyjnym jest synergią obrazu i tekstu – nie tylko informuje, nawiguje czy określa lokalizację, lecz także sprawia, że świat staje się bardziej czytelny. Przedstawia symbole, znaki umowne, cyfry czy treści, a także odmienną kolorystykę, dzięki której można rozróżnić od siebie poszczególne obszary (Strączyńska, 2017, s. 13). Rybicka wskazuje, że warunkiem zaistnienia mapy jest równowaga między jej trzema elementami: słowem, obrazem oraz terytorium, co umożliwia prowadzenie badań na styku literaturoznawstwa, sztuk wizualnych i geografii (2014, s. 150). Stanowisko badaczki koresponduje z wnioskami Doroty Siwickiej, która zauważa, że mapa stanowi fakt kulturowy, zależny od uwarunkowań geograficzno-historycznych (zob. 2018, s. 7).

Gdy weźmie się pod uwagę wymienione wcześniej trzy komponenty, tj. słowo, obraz, terytorium, można potraktować mapę jako narzędzie dydaktyczne w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Po pierwsze ze względu na rolę, jaką odgrywa w procesie wizualizacji, ponieważ na jej podstawie uczący się może opisać przestrzeń z wykorzystaniem poznanej dotychczas leksyki i konstrukcji gramatycznych. Po drugie – rzeczywiste odwzorowanie danego terytorium wyposaża studenta w wiedzę administracyjno-geograficzną na temat miejsca, w którym postanowił zamieszkać. Piotr Garncarek zauważa, że „kiedy uczymy języka ojczystego jako obcego, postępujemy tak, jakby cały ten proces był przygotowaniem Innego do podjęcia dialogu z nami” (2022, s. 55–56). Dialog ten można podjąć przy pomocy geografii kulturowej, dla której mapa stanowi jedno z najważniejszych narzędzi. Eugeniusz Romer, twórca nowoczesnej kartografii, uważał, że w XIX wieku kultura polska należała do

¹ Zagadnienie to w ostatnich latach podjęły m.in. Elżbieta Konończuk (2011, s. 255–264), Dorota Siwicka (2018), Elżbieta Rybicka (2021, s. 35–51).

najważniejszych czynników integrujących tożsamość mieszkańców w jeden naród i jedno państwo świadome własnej tożsamości (Garncarek, 2022, s. 56). Garncarek dodaje, że integracyjna funkcja kultury polskiej nie przekreśla jednak „myślenia o regionie, swoistej lokalności, coraz częściej pojawiającej się w podręcznikach i opracowaniach z zakresu glottodydaktyki polonistycznej” (2022, s. 56). W przekazywaniu wiedzy realioznawczej na zajęciach z języka polskiego jako obcego należy zatem uświadamiać studentom, że Polska nie jest krajem jednorodnym kulturowo, a jednym z miejsc, które można odnaleźć na jej mapie, jest Górny Śląsk.

3. *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*

Marek S. Szczepański i Anna Śliz definiują Górny Śląsk jako szczególny przypadek miejsca pogranicza, w którym regionalny układ kultur jest efektem przenikania się na przestrzeni wieków licznych zwyczajów, obrzędów, tradycji o odmiennym pochodzeniu (2011, s. 238). Wydaje się, że idea różnorodności przyświecała również Monice i Sebastianowi Rosenbaumom oraz Mikołajowi Ratce – autorom dwujęzycznej, polsko-niemieckiej publikacji *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*. Książka jest skierowana przede wszystkim do dzieci – dzięki jej lekturze najmłodsi będą mogli wybrać się „[...] w fascynującą wyprawę po Górnym Śląsku, leżącym dziś w obrębie dwóch polskich województw: śląskiego i opolskiego oraz czeskiego kraju morawsko-śląskiego” (Wiese, Dzumla, 2017, s. 5). Publikacja pełni funkcję oryginalnego przewodnika po kulturze, historii oraz geografii wielokulturowego regionu. Składa się z dwudziestu dwóch map, na których narysowano i krótko opisano postaci, zabytki, budowle, rośliny, zwierzęta czy potrawy charakterystyczne dla danego miasta czy powiatu. Podczas lektury czytelnik odbiera zarówno komunikat obrazowy, jak i tekstowy, ponieważ ilustracje Ratki zostały wzbogacone notkami autorstwa Rosenbaumów, dzięki czemu Atlas może stanowić interesujący przykład koncepcji wizualizacji w procesie uczenia się.

Zdaniem Jagodzińskiej podczas przyswajania wiedzy istotna jest relacja między cechami materiału słownego i obrazu. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na uwarunkowania osób uczących się (1991, s. 183). Dla studentów, którzy uczęszczają na zajęcia lektoratowe i mieszkają na Górnym Śląsku, Atlas stanowi praktyczną pomoc dydaktyczną podczas nauki języka polskiego jako obcego, w której szczególną funkcję pełni materiał graficzny. Każda z map (np. zob. Rosenbaum i in., 2017, s. 16–17) jest przykładem ilustracji ekstensjonalnej, ponieważ przedstawia wszystkie elementy zbioru wraz z ich indywidualnymi cechami, skupia uwagę odbiorcy zarówno na całości, jak i poszczególnych elementach, grafiki zostały odpowiednio podpisane, nie można zastąpić danej postaci czy miejsca innym przykładem (Jagodzińska, 1991, s. 205). Ponadto Atlas to przykład komunikatu, w którym wypowiedź słowna (w tym wypadku informacja o konkretnej przestrzeni) zostaje zamieniona na obrazową. Wyróżnia się pięć elementów, które stanowią konsekwencję tzw. przekodowania obrazowego – wizualizację znaczenia, realność treści, jednoczesną dostępność informacji, strukturę przestrzenną oraz ciągłość informacji (zob. Jagodzińska, 1991, s. 207–209). Mapy zamieszczone w Atlasie spełniają wszystkie te warunki, ponieważ przy pomocy ilustracji przedstawiają realnie istniejące miejsca, przekazują najważniejsze informacje o jego komponentach z jednoczesnym ich umiejscowieniem na danym obszarze, co w efekcie tworzy spójną, graficzno-słowną reprezentację miasta czy powiatu.

Opisane atrybuty atlasu Rosenbaumów i Ratki sprawiają, że książka może stać się dodatkową pomocą do nauki języka polskiego jako obcego, użytecznym zwłaszcza dla osób, które mieszkają na Górnym Śląsku i posługują się polszczyzną na poziomie wstępnym A2. Hanna Komorowska zauważa, że materiały uzupełniające zwykle pełnią dwie zasadnicze funkcje w nauczaniu języka obcego – motywującą i kompensacyjną. Celem pierwszej jest

zachęcenie studentów do wykonywania ćwiczeń usprawniających zdolność posługiwania się polszczyzną, drugiej – uzupełnienie braków podręcznika, np. w zakresie materiału leksykalnego. Wynika z tego, iż pomoce dodatkowe mają przede wszystkim uatrakcyjnić zajęcia oraz rozszerzać treści zawarte w książce kursowej (2009, s. 55). Dlatego też w dalszej części artykułu zostaną zaprezentowane sposoby pracy z materiałem uzupełniającym na lekcji języka polskiego jako obcego na przykładzie publikacji *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*.

4. Realizacje glottodydaktyczne

Według danych Eurostatu pod koniec października 2023 roku przebywało w Polsce ponad 960 tysięcy ukraińskich uchodźców². Większość z nich podjęła naukę języka polskiego, co umożliwiło im stopniową adaptację w zupełnie nowej rzeczywistości kulturowej. Na Uniwersytecie Śląskim, dzięki współpracy Szkoły Języka i Kultury Polskiej, Wydziału Humanistycznego oraz Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej, od lipca do listopada 2022 roku zorganizowano intensywny kurs językowy dla obywateli Ukrainy, którzy przekroczyli granicę polsko-ukraińską po 24 lutego 2022 i postanowili zamieszkać na terenie Metropolii. Kurs ten składał się z 60 godzin dydaktycznych (1 h to 45 min) i wzięło w nim udział blisko trzysta sześćdziesiąt osób, które uczestniczyły w zajęciach prowadzonych na wszystkich poziomach zaawansowania.

Na dwóch ostatnich lekcjach w jednej z grup, która uczyła się języka polskiego na poziomie wstępnym A2, jako materiał uzupełniający wykorzystano publikację *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*. Grupa składała się z dwunastu osób, kobiet i mężczyzn, w wieku od 21 do 57 lat. Zajęcia te przeprowadzono jako jedno z ostatnich w czasie trwania kursu, a ich celem było usystematyzowanie zarówno wiedzy językowej, jak i realioznawczej zdobytej w trakcie kilku miesięcy nauki. Zdecydowano się na wybór Atlasu jako pomocy dydaktycznej z dwóch powodów: po pierwsze ze względu na dostosowanie komunikatu słownego do poziomu znajomości języka przez kursantów, po drugie – treści zawarte w publikacji odnosiły się do rzeczywistych miejsc, w których na co dzień funkcjonują uczniowie. Garncarek zauważa, że „locus w kulturze to nic innego, jak miejsce, gdzie tej kultury doświadczamy, gdzie się ona ujawnia i rozwija” (2022, s. 52). Dla studenta sformułowanie komunikatu w języku obcym o danym miejscu podkreśla praktyczny wymiar posługiwania się polszczyzną – jest to możliwość opowiedzenia o miejscu, w którym zdecydował się, chociażby tymczasowo, zamieszkać.

Komorowska odnotowuje, że lektury i materiały kulturoznawcze z jednej strony należy dostosować do poziomu językowego grupy, z drugiej trzeba dokonać właściwego wyboru pod kątem ich atrakcyjności z punktu widzenia studenta (2009, s. 56). W zajęciach uczestniczyli kursanci, którzy mieszkali w Katowicach, Chorzowie oraz Rudzie Śląskiej, dlatego podczas lekcji jako pomoc dydaktyczną wykorzystano mapę przedstawiającą obszar tych miast (zob. Rosenbaum i in., 2017, s. 16–17). Na owej mapie zamieszczono ilustracje przedstawiające postaci, instytucje i miejsca związane bezpośrednio ze wspomnianymi śląskimi miejscowościami. Ponadto obrazy wzbogacono krótkimi informacjami na poszczególne tematy. Wszystko to sprawiło, że materiał dydaktyczny omawiany na zajęciach podzielono na kilka kategorii. Pierwsza z nich dotyczyła bohaterów związanych z tą częścią regionu – są to: Maria Göppert-Mayer, Wojciech Korfanty, Karol Godula, Theodor Erdman

² Zob.: Wzrosła liczba ukraińskich uchodźców w Polsce. Oto najnowsze dane Eurostatu <https://forsal.pl/swiat/ukraina/artykuly/9378287,wzrosla-liczba-ukrainskich-uchodzcow-w-polsce-oto-najnowsze-dane-eurostatu.html>

Kalide, Kurt Alder, Wojciech Kilar oraz Franz Waxman. Co ważne, zaprezentowane postaci świadczą o wielokulturowym charakterze Górnego Śląska. Ważne jest, aby w trakcie wprowadzania biografii osób związanych z regionem nie tylko podkreślać, kto i co zrobił, ale także gdzie i kiedy tego dokonał. Dzięki temu informacje o danym bohaterze zostają umiejscowione w lokalnej rzeczywistości (Kownacka, 2022, s. 137–138).

Jedną z osób opisanych w Atlasie jest Wojciech Korfanty. W publikacji można przeczytać: „Wojciech Korfanty (1873–1939), polityk z Siemianowic Śl., walczył o polskość Górnego Śląska, dowodził III powstaniem śląskim (1921)” (Rosenbaum i in., 2017, s. 16). Pracę z notką biograficzną warto rozpocząć od analizy materiału ilustracyjnego – należy poprosić studentów, aby opisali daną postać. Na tym etapie zajęć cudzoziemcy ćwiczą leksykę dotyczącą wyglądu. Następnie lektor zapisuje na tablicy stałą sekwencję pytań, którą można zastosować w pracy z każdym biogramem znajdującym się w publikacji. Są to odpowiednio: w którym roku i gdzie urodziła się dana postać? w którym roku zmarła? kim była? czym się zajmowała? W przypadku Wojciecha Korfantego studenci wskazali na następujące informacje: „urodził się w Siemianowicach Śląskich w 1873 roku, zmarł w 1939, był politykiem, liderem III powstania śląskiego, walczył o to, aby Górny Śląsk był w granicach Polski”. Poprzez formułowanie odpowiedzi obcokrajowcy nie tylko ćwiczą sprawność czytania ze zrozumieniem, ale także powtarzają leksykę oraz konstrukcje gramatyczne utrwalone podczas całego kursu. Ponadto poznają podstawowe fakty z życia osób, które są związane z Górnym Śląskiem, oraz zdobywają wiedzę na temat wielokulturowości regionu (świadczą o tym m.in. biogramy Kurta Aldera czy Franza Waxmana).

Zaletą Atlasu jest fakt, że przedstawia on nie tylko postaci związane z Górnym Śląskiem, ale także instytucje czy grupy artystyczne. Jedną z nich jest Grupa Janowska: „Grupa Janowska powstała w 1946 r. Malarze amatorzy z Janowa (Katowice) ukazywali fantastyczne światy i życie prostych ludzi” (Rosenbaum i in., 2017, s. 17). Podobnie jak poprzednio należy rozpocząć od analizy materiału graficznego – poprosić kursantów o opisanie wielobarwnego stworzenia, które zostało zaprezentowane jako przykład twórczości tej grupy. Na tym etapie trzeba zwrócić uwagę na powtórzenie z jednej strony kolorów, z drugiej – zgodności rzeczownika z przymiotnikiem. Następnie zadaniem cudzoziemców jest udzielenie odpowiedzi na pytania do tekstu: co to jest Grupa Janowska? kiedy powstała? czym się zajmowała? Rozmowę na temat przeczytanej notki warto rozszerzyć o kontekst geograficzny: co oznacza przymiotnik „Janowska” oraz w którym mieście znajduje się dzielnica Janów.

Ostatnią grupą ilustracji zaprezentowaną na mapie Katowic i sąsiednich miast są miejsca. Autorzy zdecydowali się na wybór tych najbardziej reprezentatywnych dla regionu, m.in. Hali „Spodek”, osiedla Nikiszowiec czy gmachu Sejmu Śląskiego. Podobnie jak poprzednio kursanci opisują daną ilustrację, zwracając uwagę na jej kształt, kolorystykę, wielkość, a następnie czytają notkę, np. Parku Śląskiego: „W Parku Śląskim w Chorzowie, jednym z największym w Europie, mieści się ZOO, Wesołe Miasteczko, Planetarium, skansen wsi śląskiej, Stadion Śląski i kolejka linowa «Elka»” (Rosenbaum i in., 2017, s. 16). Z racji tego, że poszczególne biogramy miejsc różnią się zestawem zaprezentowanych informacji, nie należy układać tej samej sekwencji pytań, tak jak w przypadku opisanych wcześniej postaci. Warto jednak poprosić kursantów, aby zapisali trzy najważniejsze fakty dotyczące danego miejsca oraz poprosić ich o wskazanie tych, które już odwiedzili albo do których chcieliby pojechać (wraz z podaniem argumentacji).

Niemal we wszystkich notkach pojawiają się liczebniki – przede wszystkim pod postacią dat. Olha Popova w artykule *Trudności w opanowaniu odmiany liczebników w nauczaniu języka polskiego jako obcego na przykładzie studentów ukraińsko- i rosyjskojęzycznych*

odnotowuje, że na poziomie podstawowym trudności sprawia wymowa liczebników złożonych. Badaczka proponuje, aby w trakcie nauczania liczebników porządkowych wykorzystywać zadania, w których występują wiążące pytania z odpowiedzią, dzięki czemu uczniowie koncentrują się na podobnych końcówkach w pytaniu i odpowiedzi (2021, s. 31, 34). Dlatego też podczas ćwiczenia sprawności rozumienia tekstu należy zwracać szczególną uwagę zarówno na fonetykę, jak i poprawną formę konstrukcji z datami, np. „w którym roku urodziła się Maria Göppert-Mayer? W tysiąc dziewięćset szóstym roku”. Można również poprosić cudzoziemców, aby wzajemnie zadawali sobie pytania i udzielali odpowiedzi, dzięki czemu jeszcze raz przećwiczą problematyczne dla nich formuły fonetyczno-gramatyczne.

Strączyńska wskazuje: „Mapy w obszarze sztuk wizualnych potraktować należy jako syntetyczne odzwierciedlenie rzeczywistości pod postacią uproszczonych form obrazkowych (są rodzajem infografiki, co mieści się w sferze grafiki użytkowej, a zatem w obszarze sztuk pięknych). Z punktu widzenia sztuk plastycznych nośnik ten jest synergią obrazu i tekstu na potrzeby komunikacji uzyskaną przy pomocy środków wyrazu, takich jak kompozycja, kolorystyka barw, stylistyka, technika wykonania, schematyzacja, systematyzacja, struktura czy warsztat rysunkowy (pierwsze mapy to dzieła rękopiśmiennicze)” (2017, s. 14). Mapa to medium, które w graficzno-słownym komunikacie prezentuje terytorium rzeczywiście istniejących miejsc. Dla studenta, zwłaszcza od niedawna mieszkającego na Górnym Śląsku, niezwykle ważne jest poznanie przestrzeni pod kątem jej użyteczności w życiu codziennym. Komorowska zauważa, że „[...] sprawności językowe mają tendencję do łącznego występowania w toku naturalnej komunikacji” (2009, s. 210). Warto zatem na zajęciach opracować takie zadania w czasie których uczący się wykorzysta wiedzę językową zdobytą podczas całego kursu. W tym celu można posłużyć się mapą konturową Katowic, Chorzowa czy Rudy Śląskiej i poprosić kursantów, aby umiejscowili poszczególne miejsca w odpowiedniej lokalizacji. Warto także przećwiczyć leksykę i konstrukcje związane z kierunkami świata i zapytać, w jakiej części miasta znajduje się, np. Spodek czy Sejm Śląski. Praktycznym zadaniem będzie również analiza rozkładu jazdy komunikacji miejskiej oraz ustalenie drogi i sposobu dojazdu do domu, pracy czy na uniwersytet.

5. Podsumowanie

Postrzeganie rzeczywistości za pomocą kodu graficzno-słownego jest jednym z czynników, który umożliwia człowiekowi świadome uczestnictwo w otaczającym go świecie. Dla uczącego się języka polskiego jako obcego poznawanie polszczyzny nie zamyka się jedynie w sytuacji lekcji, wręcz przeciwnie – stanowi permanentny proces obejmujący sytuacje komunikacyjne, w których student uczestniczy. Wykorzystanie na zajęciach praktycznych materiałów uzupełniających, takich jak publikacja *Górny Śląsk. Atlas dzieci*, łączy naukę ze zdobywaniem wiedzy o miejscu zamieszkania. Kursanci uczestniczący w kursie z jednej strony wskazywali na atrakcyjność ilustracji, z drugiej – na możliwość przećwiczenia nabytych sprawności w oparciu o materiał bliski im ze względu na miejsce zamieszkania. Należy zatem wykorzystywać graficzny potencjał mapy, ponieważ wizualizacja staje się niezbędną pomocą w edukacji – wspomaga przyswajanie informacji przy jednoczesnym pojmowaniu powiązań i kontekstów (zob. Niesporek-Szamburska, 2022, s. 26). Dla Ukraińców, którzy na Górnym Śląsku znaleźli schronienie przed wojną, wiedza językowo-realioznawcza zdobyta w czasie kursu stopniowo umożliwiała odnalezienie się w zupełnie nowej dla nich przestrzeni. W tym kontekście niezwykle trafne okazuje się spostrzeżenie Piotra Garncarka: „każdy z nas w pewnym sensie i w pewnej sytuacji jest cudzoziemcem,

podobnie jak w innym sensie i jakimś miejscu jest stąd. Wystarczy sobie to uświadomić, by móc budować ciekawą tematycznie «opowieść» w trakcie nauczania JPJO» (2022, s. 57).

Wykaz źródeł

Dunin, J., 1991. *Księżeczki dla grzecznych i niegrzecznych dzieci. Z dziejów polskich publikacji dla najmłodszych*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Gamcarek, P., 2022. *Polonistyczna glottodydaktyka kulturowa – interdyscyplinarność i modele przestrzenne*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Jagodzińska, M., 1991. *Obraz w procesach poznania i uczenia się. Specyfika informacyjna, operacyjna i mnemiczna*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Knapiński, R., 2011. *Biblia Pauperum – rzecz o dialogu słowa i obrazu*. W: M., Kluza, red. *Wizualizacja wiedzy. Od „Biblia Pauperum” do hipertekstu*. Lublin: Portal WiE, s. 10–36.

Komorowska, H., 2009. *Metodyka nauczania języków obcych*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.

Konończuk, K., 2011. Mapa w interdyscyplinarnym dialogu geografii, historii i literatury. *Teksty Drugie*, 5, s. 255–264.

Kownacka, P., 2022. Wykorzystanie biografii lokalnych na lekcjach jpjo na przykładzie biografii Ludwika Zamenhofs. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 29, s. 133–148. Dostępne: <http://doi.org/10.18778/0860-6587.29.09> [dostęp: 29.03.2024].

Niesporek-Szamburska, B., 2022. Pomiedzy slowem a obrazem. O wizualizacji w nauczaniu/uczeniu się języka polskiego jako drugiego. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*, 13, s. 13–29. Dostępne: <https://doi.org/10.24917/20820909.13.1> [dostęp: 29.03.2024].

Popova, O., 2021. Trudności w opanowaniu odmiany liczebników w nauczaniu języka polskiego jako obcego na przykładzie studentów ukraińsko- i rosyjskojęzycznych. *Poradnik Językowy*, 784 (5), s. 23–36. Dostępne: <https://doi.org/10.33896/PolJ.2021.5.2> [dostęp: 29.03.2024].

Rosenbaum, M., Rosenbaum, S., Ratka, M. (ilustracje), 2017. *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*. Gliwice-Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej.

Rybacka, E., 2014. *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Rybacka, E., 2021. Do czego służy mapa? Kartografia w obiegu socjokulturowym. *Łódzkie Studia Etnograficzne*, 60. Dostępne: <https://doi.org/10.12775/LSE.2021.60.03> [dostęp: 29.03.2024].

Schlögel, K., 2009. *W przestrzeni czas czytamy. O historii cywilizacji i geopolityce*. Przetłumaczone z języka niemieckiego przez I. Drozdowską, Ł. Musiał. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Siwicka, D., 2018. *Mapy romantyków*. Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN.

Stec, M., 2016. Ilustracja jako narzędzie w materiałach testujących znajomość języka angielskiego u dzieci. W: D., Gabrys-Barker i R., Kalamarz, red. *Ocenianie i pomiar biegłości językowej. Wybrane aspekty teoretyczne i praktyczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 27–41.

Strączyńska, M., 2017. *Synergia obrazu i tekstu w projektowaniu komunikacji wizualnej. Poszukiwanie i analiza najważniejszych przykładów skutecznego łączenia obrazu i tekstu w kontekście edukacyjnym*. Praca doktorska. Uniwersytet Śląski w Katowicach.

Szczepański, M.S., Śliz, A., 2011. Mozaikowy region etniczny i jego społeczne metamorfozy. Przypadek Górnego Śląska. *Górnośląskie Studia Socjologiczne*, 2, s. 232–249.

Wiese, W., Dzumla, L., 2017. Od Wydawcy. W: M., Rosenbaum, S., Rosenbaum, M., Ratka (ilustracje). *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*. Gliwice-Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej.

Wzrosła liczba ukraińskich uchodźców w Polsce. Oto najnowsze dane Eurostatu, 2023. Dostępne: <https://forsal.pl/swiat/ukraina/artykuly/9378287,wzrosla-liczba-ukrainskich-uchodzcow-w-polsce-oto-najnowsze-dane-eurostatu.html> [dostęp: 29.03.2024].

References

Dunin, J., 1991. *Books for well-behaved and naughty children. The history of Polish publications for the youngest*. Wrocław-Warsaw-Krakow: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. (In Polish)

Garncarek, P., 2022. *Polonistic Cultural Glottodidactics – Interdisciplinarity and Spatial Models*. Warsaw: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. (In Polish)

Jagodzinska, M., 1991. *Image in the processes of cognition and learning. Informational, operational, and mnemonic specificity*. Warsaw: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. (In Polish)

Knapinski, R., 2011. *Biblia Pauperum – on the dialogue between word and image*. In: M. Kluza, ed. *Visualization of knowledge. From "Biblia Pauperum" to hypertext*. Lublin: Portal WiE, pp. 10–36. (In Polish)

Komorowska, H., 2009. *Methods of teaching foreign languages*. Warsaw: Fraszka Edukacyjna. (In Polish).

Kononczuk, K., 2011. Map in the interdisciplinary dialogue of geography, history, and literature. *Teksty Drugie*, 5, pp. 255–264. (In Polish)

Kownacka, P., 2022. Use of local biographies in teaching Polish as a foreign language: The case of Ludwik Zamenhof's biography. *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 29, pp. 133–148. Available at: <http://doi.org/10.18778/0860-6587.29.09> [Accessed: 29 March 2024]. (In Polish)

Niesporek-Szamburska, B., 2022. Between word and image: Visualization in teaching and learning Polish as a second language. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*, 13, pp. 13–29. Available at: <https://doi.org/10.24917/20820909.13.1> [Accessed: 29 March 2024]. (In Polish)

Popova, O., 2021. Difficulties in mastering the declension of numerals in teaching Polish as a foreign language to Ukrainian- and Russian-speaking students. *Poradnik Językowy*, 784 (5), pp. 23–36. Available at: <https://doi.org/10.33896/PolJ.2021.5.2> [Accessed: 29 March 2024]. (In Polish)

Rosenbaum, M., Rosenbaum, S., Ratka, M. (illustrations), 2017. *Upper Silesia. Atlas for Children*. Gliwice-Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej. (In Polish).

Rybicka, E., 2014. *Geopoetics. Space and place in contemporary theories and literary practices*. Krakow: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas. (In Polish).

Schlogel, K., 2009. *In space, we read time. On the history of civilization and geopolitics*. Translated from German by I. Drozdowska, Ł. Musiał. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. (In Polish).

Siwicka, D., 2018. *Maps of romantics*. Warsaw: Wydawnictwo IBL PAN. (In Polish).

Stec, M., 2016. Illustration as a tool in materials testing English proficiency in children. In: D. Gabrys-Barker and R. Kalamarz, eds. *Assessment and measurement of language proficiency: Selected theoretical and practical aspects*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, pp. 27–41. (In Polish).

Szczepanski, M.S., Śliz, A., 2011. A mosaic ethnic region and its social metamorphoses: The case of Upper Silesia. *Gornoslaskie Studia Socjologiczne*, 2, pp. 232–249. (In Polish).

Wiese, W., Dzumla, L., 2017. From the Publisher. In: M. Rosenbaum, S. Rosenbaum, M. Ratka (illustrations). *Upper Silesia. Atlas for Children*. Gliwice-Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej. (In Polish).

The number of Ukrainian refugees in Poland has increased. Latest Eurostat data, 2023. Available at: <https://forsal.pl/swiat/ukraina/artykuly/9378287,wzrosla-liczba-ukrainskich-uchodzcow-w-polsce-oto-najnowsze-dane-eurostatu.html> [Accessed: 29 March 2024]. (In Polish)

MAP AND GLOTTODIDACTICS. GÓRNY ŚLĄSK. ATLAS DLA DZIECI AS A LINGUISTIC AND CULTURAL JOURNEY THROUGH THE REGION

Tomasz GĘSINA

University of Silesia in Katowice
4, Uniwersytecka Str., Katowice, 40-007 (Poland)
School of Polish Language and Culture
ORCID ID: 0000-0001-9351-3777
e-mail: tomasz.gesina@us.edu.pl

Abstract

Background: According to Eurostat data, at the end of October 2023, there were over 960,000 Ukrainian refugees in Poland. Most of them started learning Polish, thanks to which they could adapt to the new linguistic and cultural reality. During classes, students not only practice their language skills, but also gain knowledge of history, literature and culture.

Purpose: The aim of the article is to show the potential of the map as a teaching tool in teaching Polish as a foreign language. The teaching of Polish can also be enriched with a regional context, because students should be made aware that Poland is not a culturally homogeneous country, and one of the places that can be found on its map is Upper Silesia. For this purpose, the article presents ways of using the map and local knowledge in a Polish language course as a foreign language for Ukrainians, using the example of the *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci* by Monika and Sebastian Rosenbaum with illustrations by Mikołaj Ratko, in which the authors present characters and places related to Upper Silesia. All the maps included in the atlas can be an accessible source of knowledge about the region for those who are just starting to learn Polish.

Results: A map is a medium that presents the territory of actually existing places in a graphic and verbal message. For a student, especially one who has recently been living and working in Upper Silesia, it is extremely important to get to know the space in terms of its usefulness in everyday life. Perceiving reality using a graphic and verbal code is one of the factors that allows a person to consciously participate in the world around them. Using additional materials during practical classes, such as the publication *Górny Śląsk. Atlas dla dzieci*, combines learning with gaining knowledge about the place of residence.

Keywords: literature, glottodidactics, Upper Silesia, map, Polish as a foreign language.